

*BOGNÁRNÉ KOCSIS Judit*¹:

Valdensek: az elmúlt századok egyedülálló életvitele

Abstract. Waldensians: The Unique Way of Life of the Past Centuries

The Waldensians are fundamentally Protestants living in the valleys of the Alps. This group of people could be written about from numerous perspectives, examining various historical periods. The present study undertakes to focus on the main characteristics of the Italian Waldensians during the period from the medieval world to the early modern and modern ages. Although the examined period covers a quite broad span of time, I dared to highlight it; thus, beyond introducing the Waldensian culture, I find their attitude towards life particularly noteworthy. Although this presentation is not deep enough, it can provide sufficient information for those interested in the topic to continue reading about it. Within the marked theme, I would like to discuss the Waldensians' physical appearance, their dress, their mental, spiritual, and physical activity, their attitude towards learning, problem solving, and their social competencies.

Keywords: Waldensians, Protestants, culture, Italian, history

¹ Egyetemi docens, Veszprémi Érseki Főiskola, Pápai Református Teológiai Akadémia; e-mail: bkjudit07@gmail.com.

1. Bevezetés

A valdensesk alapvetően az Alpok völgyeiben élő protestánsok. Ezen népcsoportról számos nézőpontból, különböző történelmi korszakokat vizsgálva lehetne írni. Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy az olasz valdensesk konstruktív életvitelét, közösségi és egyéni szinten megjelenő értékeit, legfőbb jellemzőit helyezze a fókuszba a 13–19. század közötti időszakban. Bár a vizsgált korszak meglehetősen hosszú időtartamot foglal magába, a cél, hogy a valdens kultúra alapjaira, állandóságára és kiszámíthatóságára rámutasson.² Jóllehet ez a bemutatás töredékes és nem elég mélyreható, de a téma iránt érdeklődőknek kellő információval szolgálhat ahhoz, hogy tovább olvassanak e témában. A megjelölt témakörön belül szeretnék kitérni a valdensesk fizikai megjelenésére, öltözködésükre, lelki, szellemi és fizikai aktivitásukra, a tanuláshoz, a problémamegoldáshoz való attitűdjükre, szociális kompetenciáikra.

2. A valdensesk viselkedése, öltözködése

2.1. A valdensesk magatartása

A valdensesk már a 13. században az Alpok hegyláncai között éltek zárt közösségekben. Földrajzi elhelyezkedésük miatt a szociális-gazdasági berendezésüket tekintve eltérőek voltak a más földrajzi helyen élőktől. De nem csupán ebben tűntek ki környezetükből, hanem amiatt is, hogy az első keresztyén közösségeket alkották abban a térségben. Független, önálló népként éltek, újszerű, előremutató gyülekezeti formákat alakítottak ki, és misszionálással, prédikálással is foglalkoztak. A valdensesk egészen a 16. századig egyházi értelemben függetlenek voltak, amely jórészt a pénzügyi autonómia miatt volt lehetséges.³

Az elmúlt századokban a valdensesket józan, megfontolt, tevékeny, az egyházukért szolgálatot végző, munkájukban becsületes, megbízható emberekként tartották számon. Nem zavarta őket a szegénység, a magány, nem akartak mindenáron modernnek lenni. Puritánok voltak, nem szerették a kihágásokat, a Bibliában leírtaktól eltérő viselkedést. Az egyén felelősségét és azok betartását hangsúlyozták.

² BOGNÁRNÉ Kocsis Judit (2020a): A valdens kutatások aspektusai, a valdens vallás jelképei, In: *Studia Wesprimiensia*. 21. I–II. 57–70.

³ BOGNÁRNÉ Kocsis Judit (2021): *A valdensesk nyomában. A valdens értékközvetítés és nevelés a kezdetektől a 19. századig*. Budapest, L'Harmattan. 23–34.

2.2. A valdensek korabeli viselete

A valdensek számára fontos volt, hogy ruházatukkal is kifejezzék összetartozásukat. Fontos megjegyezni, hogy a valdensek vallási közösségként szerény és egyszerű ruházatot választottak. A nőkre bízta ezt a feladatot, s talán ennek köszönhető, hogy csak női hagyományörző ruha létezik. A nők selyemből, gyapjúból készülő egyberuhát terveztek, amelyhez különböző színű és mintájú selyemsál tartozik.⁴ Legérdekesebb ruhadarabjuk a főköttő, aminek viselése az asszonyok számára kötelező volt (1. ábra).

A 16 évnél fiatalabb lányok főköttője fekete, majd egyháztaggá válásukat követően fehérre hordhattak. Ezt a ruházatot ünnepnapokon hordták. Az 1800-as évektől kezdődően csak évente kétszer öltötték magukra a nők, amikor az egyház teljes jogú tagjává váltak és február 17-én.

1. ábra: Valdens asszonyok a templom előtt (Paolo Paschetto képe)⁵

⁴ BOGNÁRNÉ Kocsis Judit (2020b): A valdens nők és a valdens család a középkorban, In: *Polymatheia: Művelődés és Neveléstörténeti Folyóirat*. 17. 1–2. 86–99.

⁵ DI HELGA, Marsala: *Il Ministro Bray firma il primo protocollo dei Beni Culturali con le Chiese Valdesi. Cultura, storia, paesaggio: quando la conservazione passa anche per la tradizione religiosa. Non solo quella cattolica, una volta tanto*. <http://www.artribune.com/tribnews/2013/08/il->

3. Nevelés és tanítás a valdensok körében

A valdensok oktatási-nevelési elkötelezettségét, lelkületét jól jellemzi, hogy nem építettek – anyagi források hiánya miatt – sok esetben iskolát, hanem a templomként is szolgáló épületben tanítottak. Vagyis az épületeik több funkciósak voltak: templom, gyülekezeti, közösségi ház és iskola. A helyi iskolákat a gyülekezet tartotta fenn (vagy támogatásból tartották fenn).

A valdensok szívügyüknek tekintették a gyermekek oktatását, mely mindennapjaik szerves részét alkotta. A fiatalok nevelését a családban, az iskolában és a gyülekezetben (templomban) is nagyon komolyan vették. A tantárgyak választéka bibliai szövegekre alapozott vallástanításra és írás-olvasásra korlátozódott.⁶ A vallásos nevelés és lelkület alapjaiban meghatározta nevelésüket. A Biblia volt a gyermekek olvasókönyve, így sokszor találkoztak az Igeversekkel mind az iskolában, mind a családban esténként, amikor gyakorolták az olvasást. Az elmúlt századokról elmondható, hogy minden valdens családban volt legalább egy példány belőle. Sőt minden gyermek saját Bibliát kapott az iskolakezdésre.

A valdens nevelés a család és az iskola szoros kapcsolatára épült. Egy 1884-es cikk alapján képet kapunk különböző családi hátterekről a tanulás támogatása szempontjából. A különbség a családok anyagi helyzetével magyarázható: főként a vidéki, falusi diákoknak iskola után dolgozniuk kellett, ami a jobb módú, támogató családok esetében nem jellemző, sőt a gazdagabb gyerekek még segítséget is kaptak a tanuláshoz.⁷ Vagyis abban a korban is a jobb anyagi háttérrel rendelkező tanulónak volt könnyebb tanulnia, majd továbbtanulnia.

Itáliában a 12. századtól az elemi iskolák száma gyorsan emelkedett köszönhetően a községeknek és a magánkezdeményezéseknek. Általában minden iskola egy tanítót alkalmazott. A magániskolák a tanulóktól befolyt összegből fizették a pedagógust, a községek pedig a diákok számától függően határozták meg a fizetés

ministro-bray-firma-il-primo-protocollo-dei-beni-culturali-con-le-chiese-valdesi-culturalistoria-paesaggio-quando-la-conservazione-passa-anche-per-la-tradizione-religiosa-non-solo-quella-cattoli/attachment/paolo-paschetto-donne-al-tempio-olio-su-tela-1917-19-fondazione-centro-cultura-valdese/ (utolsó megtekintés dátuma: 2024.01.11).

⁶ MIOLO, Gerolamo (1971): *Breve e vera degl'affari dei Valdesi delle Valli. (Storici Valdesi 3.)*. Torino, Claudiana. 152–155.

⁷ *L'Italia Evangelica*. V.(1984), 7. 210–214.

nagyságát. Egy tanító akár száz-százötven diákot is taníthatott. Ha a tanulók száma magas volt, akkor alkalmazhattak egy segédtanítót is. A 13. században a világi középiskolák is fejlődésnek indultak; két típus alakult ki: első az olasz hagyományokon alapuló, számolást előtérbe helyező iskolák, míg a második a latin nyelvet hangsúlyozó, klasszikus irodalmat tanító intézmények. De néhány község például jogi tanulmányokat oktató iskolát hozott létre. A reneszánsz korban az iskolák száma jelentősen megnőtt. Az iskolába járók nagy többségben fiúk voltak. Például Firenzében 1480-ban a 10–13 éves iskolás fiúk aránya 28% volt. Az analfabetizmus aránya még ennél is magasabb volt a fiúk körében ebben az életkorban, például Velencében 1587-ben 33%. Azok a fiúk, akik rendszeresen iskolába jártak, leginkább kézműves, kereskedő családból származtak. Az iskolás lányok aránya mindegyik korcsoportban rendkívül alacsony volt.⁸

A valdensesk körében a gyülekezet, a család és az iskola (a nevelők) kapcsolata szoros volt, de helytől függően nem volt minden esetben idillikus, zökkenő- és konfliktusmentes. Az egyik 18. századi forrásban olvashatunk a szülők által megfogalmazott panaszáradatról a nevelők munkájára vonatkozóan – a korabeli írás hanyagságról, tisztességtelen, megbízhatatlan és felelőtlen magatartásról szól.⁹ A családok összetartó, határozott és öntudatos viselkedését mutatja, hogy nem tűrték meg maguk között az ilyen magatartást. Felemelték a szavukat, és elhatárolódtak az iskolától, a nevelőtől. Előfordult az is, hogy ennek következményeképp a családok nem küldték gyermekeiket iskolába.

A valdens vezetők tudták, felismerték a tanítás fontosságát, látták a külföldi tanulásban rejlő lehetőségeket a közösségeik, gyülekezeteik és megmaradásuk szempontjából. Érthető, hogy a figyelmük az oktatásra irányult. Megpróbáltak határozott intézkedésekkel rendet tenni az iskolákban (pl. a nem megfelelő nevelőket elküldték), nagyobb anyagi támogatást nyújtottak a gyülekezeti iskoláknak, valamint a fiatalokat ösztöndíjakkal motiválták, hogy külföldi teológiai akadémián tanuljanak tovább, vagy valamilyen nem egyházi végzettséget szerezzenek. De nem csupán a család részéről volt gond a tanulás finanszírozása. Az elemi oktatás anyagi hátterét biztosító, például Angliából vagy Svájcból érkező támogatás csak részben vagy egyáltalán nem érte el a célját. Több esetben a gyülekezetek nem a nevelésre, hanem más célra fordították az összeget. A zsinat ezért

⁸ GRENDLER, Paul F. (1991): *La scuola nel Rinascimento italiano*. Roma – Bari, Laterza. 50–117.

⁹ MANNUCCI, Andrea (1989): *Educazione e scuola protestante*. Firenze, Manzuoli.

rájlesztett a gyülekezeteire, hogy nem ad pénzt, ha legalább a téli időszakra nem nyitják ki iskoláikat, azaz nem az oktatásra fordítják a kapott adományt.

Összességében elmondhatjuk, hogy a valdens gyerekek megszerezték az elméleti alapokat az iskolákban, de gyakorlati tudást inkább a kevésbé jó anyagi körülmények között élő családokban szereztek meg, hiszen nekik iskola után dolgozniuk kellett a ház körül. A mindennapi tevékenységek tervezését, az ahhoz kapcsolódó feladatok ellátását megtanulták, gyakorlati képességeik, tudásuk biztos alapokon állt.

4. Közösségi aktivitásuk

A szociális kompetenciák a valdensek körében egyrészt vallási, másrészt a helyi, zárt közösségeikben fejlődtek. Keresték és megtalálták azokat a szociális, vallási közösségeket, ahol aktív támogatóként, segítőként jelen lehettek. Hiába közösségi emberek, a szórakoztató közösségi alkalmakat, amelyeknek csupán a kikapcsolódás a célja, nem kedvelték.

A valdensek nem voltak szenvedélyes táncosok, mivel idő- és energiapocsékolásnak tartották. Egyetlen tánc képezett kivételt, az ún. *curenta*, amely főként a dél-franciaországi völgyekre, régióra jellemző tradicionális páros tánc volt. Az éneklést azonban szerették, egyházi kórusokban szívesen énekeltek.

Szociális kapcsolataikban figyeltek egymásra; ha kellett, segítséget nyújtottak. Gyülekezeti kapcsolataikat ápolták, a megmaradásukért képesek voltak új, akár külföldi kapcsolatok kialakítására is (anyagi támogatás és fejlesztés céljából). Visszafogottan, de a társadalmi elvárásoknak és szabályoknak megfelelően viselkedtek. Munkavégzésük megbízható és serény volt. A valdensek munkaszeretete legendásnak mondható. Az olvasható róluk, hogy a munkát is csak a templomba menés idejére hagyták abba. De még akkor is versenyeztek, hogy ki milyen szolgálatot végzett az egyházban, például kántorizálás, adománygyűjtés, kórusban éneklés, a Bibliából való felolvasás stb. Az 1800-as években a nők több helyen varróközségeket hoztak létre gyülekezeteikben, de közösen szerveztek különböző eseményeket is, például zsibvásárjellegű pénzgyűjtő akciókat, ahol a már megunt vagy kevésbé használt holmikat, tárgyakat lehetett eladni. E kezdeményezések idővel lassan veszítettek erejükből.

Tevékeny életmódjuk miatt a valdenseknek kevés szabadidejük volt. Hat napon át dolgoztak, a hetediken az Úr házába mentek, illetve gyülekezeti feladatokat láttak el, s így a vasárnapjaik legalább annyira zsúfoltak voltak, mint hétköznapjaik. Mindenesetre az jól látszik, hogy tudatosan irányították életüket. Alapvetően bizalmatlanok voltak az újítással szemben, hiszen elsődlegesen a hagyományaikat kívánták megőrizni. Ugyanakkor belátták, hogy a fennmaradásuk miatt szükség van a fejlődésre és a fejlesztésre. Valójában egy felmerülő probléma megoldására vezettek be újításokat, nagyon jól felismerték és kezelték a helyzetet. Megküzdési stratégiájuk az évszázadok során folyamatosan fejlődött. A katolikus Itáliában sok nehézséggel, megpróbáltatással kellett szembenéznük. A kritikai gondolkodásukra, döntéshozó és együttműködő képességre nagy szükség volt, csakúgy, mint a konfliktuskezelésre. Az biztos, hogy a fennmaradásuk érdekében megtanultak felelősséget vállalni önmagukért, társaikért és munkájukért.

Azonban nem csupán a közösségeiken kívül, hanem azokon belül is akadtak problémás helyzetek. Az egyik ilyen kényes kérdés volt a valdens lelkipásztorok házasságainak megromlása. Már az 1700-as évek végén tapasztalható a lelkészek zűrös házassálete, ami kisebb felháborodást okozott a közösség életében. Az 1900-as évek végére lelkészeik több mint fele elvált feleségétől. Ezek az aggasztó adatok rámutattak arra, hogy beszélni kell a szexualitásról, a házasságban felmerülő esetleges problémákról.

Pedig a fiúk számára szinte ideálisnak mondható karriert jelentett a lelkészi állás. Kitorhettek a paraszti létből, tanulhattak, utazhattak, társadalmilag előrelépést jelentett ez a hivatás. Ugyanakkor a lányoknak a lelkészfeleséggé válás tűnt kedvezőnek, hiszen „csupán” a család ellátása, a gyermekek nevelése és a vallásoktatás volt a feladatuk. A lányok számára még jó lehetőség volt az is, ha gazdag polgárokhoz, nemesekhez mehettek szolgálni. A jómódú családok egyébként is szívesen alkalmazták a protestáns lányokat, mivel egyrészt tanultabbak voltak, másrészt megbízhatóan végezték munkájukat. Ha jól beszéltek nyelveket, előkelőbb helyekre mehettek. Arisztokratákhoz, hercegkisasszonyok mellé szegődhettek magántanárnak vagy nevelőnek.

A valdens nők szerepe, kitartó helytállásuk, erkölcsi példaadásuk a közösségeikben, egyházuk életében jelentőséggel bírt. Ez azonban nem mindenki számára volt szimpatikus – például a férfiak és a katolikusok számára nem. Hugon írásában azt olvashatjuk, hogy a savoyai herceget arra kéri a papok, hogy ne legyen elnéző a valdens asszonyokkal, mert

radikálisabbak a férfiaknál.¹⁰ Scipione Lentolo (1525–1599) protestáns lelkész azonban elismerően szól a valdens nők tevékenységéről. Kiemeli, hogy üldöztetésük, elnyomásuk idején ők voltak azok, akik lelkesen imádkoztak a közösségért és biztatták a népet.¹¹ Szilárd hitüknek, szorgos, szívós munkájuknak nagyon fontos szerepe volt a valdens identitás megtartásában. Ezenkívül a gyermekek hitre nevelésében, a valdens értékek átadásában, a hagyományok ápolásában nagyobb részt vállaltak a férfiaknál.

A valdensok többnyire kisvárosban, családi közösségekben, illetve jól felépített vidéki ökoszisztémában éltek. Gyakran egymás között házasodtak, hogy megőrizzék a „vérvonalat”. A származásukra büszkék voltak. A valdens identitást a ruházat mellett névválasztásaikban is próbálták kifejezni: nem raktak magánhangzót a vezetékneveik végére (például Pons, Long, Peyrot, Tourn stb.). Annak érdekében, hogy pontosan tudni lehessen, melyik családról van szó, a származási helyet is feltüntették neveikben (például Rostan di San Germano Chisone). Az előkelőbb családok kiváltsága volt a kettős névválasztás, például Armand-Hugon.

5. A valdensök ünnepei

A valdensök tevékeny hétköznapjait a keresztyén egyházi ünnepeken túl az alábbi napok megünneplése tették rendkívülivé.

Február 17. Carlo Alberto 1848. február 17-én írta alá azt a nyilatkozatot, amelyben a valdens egyházat egyenjogú partnerként ismerte el és polgárjogot adományozott nekik. A valdensök a valdens egyház „születésnapjának” tartják ezt a dátumot. Az eseményt nagy ünneplés kíséri minden évben. Máglyatűz gyújtása, koncertek, különböző közösségi

¹⁰ HUGON, Augusto Armand (1980): *La donna nella storia valdese*. Torre Pellice, Società di Studi Valdesi. 7–8.

¹¹ LENTOLO, SCIPIONE – GAY, TEOFILO (1906): *Historia delle grandi e crudeli persecuzioni fatte ai tempi nostri in Provenza, Calabria e Piemonte contro il popolo che chiamano valdese e delle gran cose operate dal Signore in loro aiuto e favore raccolta fedelmente da Scipione Lentolo, Napoletano in tempo ch'egli era ministro della Parola di Dio nelle valli d'Angrogna, Lucerna, Bobio e San Martino (in Piemonte) 1559–1566*. Copiata alla Biblioteca di Berna, ed edita da Teofilo Gay con Prefazione ed Appendice; Torre Pellice. 224–226.

alkalmak, találkozók színesítik az alkalmat, valamint istentisztelet teszi ünnepélyessé a programot.¹²

Augusztus 15. Olaszországban augusztus 15. munkaszüneti nap. A katolikusok Szűz Mária menybemenetelét ünneplik ezen a napon, a valdensek azonban nem találták ennek bibliai magyarázatát, így nem vették át ezt az ünnepet. Valahogy azonban szerették volna értelmesen eltölteni ezt a szabadnapot, így minden évben egy domboldalon, réten pikniket szerveznek a valdens gyülekezetek számára. Viszont minden évben más helyen és más témakört vitattak meg. A Val Pellicetól Valle Germanascáig húzódó terület különböző részein gyűlnek össze a valdensek ezrei, hogy valamilyen érdekes témáról beszélgessenek (a valdens történelemtől a bioetikáig bármi lehet).

Augusztus utolsó hete a zsinat ülésének időszaka. Az egyházi önkormányzat legfelsőbb vezetésének tanácskozási számos kulturális, művészeti és folklórprogram kíséri. Nemzetközi eseménynek számít ez a Torre Pellice-i egyházi program.

Helyi valdens ünnepek: Az egész olasz valdens egyházat érintő ünnepeken túl vannak helyi kötődésű megemlékezések is. A Lucca megyében található Barga település felett elhelyezkedő Renaio falu és térsége július 14-én azért ünnepel, hogy emlékezzen a 19. század második felében alakult és évtizedekig aktív vallási életet élő valdenses közösségéről. Ezt a vidéket a toszkán valdens völgyeknek is szokták nevezni (*Valli valdesi della Toscana*). Sajnos napjainkra ezek a valdens közösségek szinte már eltűntek, kihaltak.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a valdensesk szeretik és fontosnak tartják a megemlékezéseket. Szeretnek tisztelettel és méltó módon ünnepelni, emlékezni. A hagyományörzés szerves részét képezik az ünnepek. Ugyanakkor szeretik a közösségben megélni az ünnepnapokat, vagy értékes tartalmakkal, jókedvű összejövetelekkel megkoronázni a napot.

6. A valdensesk és a Biblia

A valdensesk történetét, életvitelét vizsgálva kijelenthető, hogy a gyerekek oktatása, erkölcsi nevelése központi helyet töltött be mindennapjaikban. Három szintéren is segítették, erősítették a szülők, a nevelők és a gyülekezeti tagok a gyermekek

¹² <https://www.chiesavaldese.org/aria cms.php?page=7> (utolsó megtekintés dátuma: 2024.01.11).

nevelését: a családban, az iskolában és a templomban. A nevelési elveik forrása a Biblia volt. Sőt minden gyermek saját Bibliát kapott az iskolakezdésre. A valdensek nem csupán a Bibliaolvasást, hanem a Biblia terjesztését is fontosnak tartották. Utazásaik során vittek magukkal Szentírást, hogy másoknak is adhassanak.

A valdensek közül sokan fejből tudták a Bibliának számos részét, hogy ha mindenük elvész, akkor legalább ez a tudásuk megmaradjon. Egy (1260 körüli) passzui feljegyzésben azt olvashatjuk: „Hallottam és láttam egy tudatlan parasztot, aki szóról szóra felmondta Jób könyvét, és több olyat, akik az egész Újtestamentumot tökéletesen tudták.”¹³ A valdensek bibliaolvasása nem csupán a népükre, a közösségeikre gyakorolt nagy hatást, hanem az analfabetizmus felszámolásában is sokat segített az észak-itáliai régióban.

1532. szeptember 12-én az Angrogna-völgyben található Chanforanban megrendezett zsinaton a református francia és svájci vezetők arról döntöttek, hogy közösen megjelentetik az első francia nyelvű Bibliát.¹⁴ Olivetano (1506–1538) svájci reformátor a valdens völgyekbe utazott, tanítói fizetést kapott, de valójában franciára fordította a Bibliát, és nyomdakész állapotba hozta az anyagot. Tizenhét hónap alatt készült el; az 500 arany tallért, az 1535-ben kiadott Biblia költségét a valdensek fizették ki.¹⁵

Fontos megemlíteni, hogy Charles Beckwithnek (1789–1862) köszönhetően valdens nyelven is megjelent a Biblia. Beckwith felkarolta a Szentírás és a katekizmus beszélt valdens nyelvre történő fordítását, így könnyítve meg annak olvasását, megértését. Beckwith a fordítás érdekében Pierre Bert (1776–1833) valdens lelkipásztort, moderátort hívta segítségül, aki Lukács és János evangéliumát és Ostervald katekizmusát (1702) fordította le valdens dialektusban.

Kijelenthető, hogy a valdensek, illetve a valdensek megmaradásáért küzdő jómódú emberek segítségével a valdenseknek az európai népek közül elsőként és már a könyvnyomtatás előtt számos példányuk volt a teljes Bibliából. A valdensek számára fontos volt, hogy minden egyes ember maga értelmezhesse az Igét, ne csupán a papok kiváltsága legyen.¹⁶

¹³ MAP, Walter (1923): *De Nugis Curialium*. London, Chatto & Windus.

¹⁴ BEDOUELLE, Guy (1993): *La storia della chiesa*. Milano, Jaca Book.

¹⁵ <https://www.casadellabibbia.it/content/42-14-olivetan-e-la-bibbia-francese> (utolsó megtekintés dátuma: 2023.12.20.).

¹⁶ CSERBIK János – TONHAIZER Tibor (2008): *A Biblia évszázada. Bibliafordítások a reformáció korából*. Budapest. BIK Könyvkiadó.

1816-ban létrehozták a *Società Biblica Valdese* egyesületet Torre Pellicében, amely a Biblia nyomtatását, terjesztését végezte. A *Società Biblica Valdese* a *Società Biblica Britannica e Forestiera di Londra* mintájára alakult meg. A *Società Biblica Valdese* tevékenysége 1829-ben megszűnt. Ezt követően Charles Beckwith karolta fel a Biblia és egyéb kiadványok beszerzését; főként Londonból és Genfből érkeztek könyvszállítmányok. E felajánlásoknak köszönhetően sikerült kollégiumi könyvtárat kialakítani Torre Pellicében. Az 1848. március 4-én kihirdetett törvény értelmében a könyvnyomtatás szabaddá vált. A valdensek megragadták a lehetőséget, és öt hónappal később, 1848. július 13-án megjelentették az *L'Écho des Valles* c. folyóiratukat francia nyelven. Olasz nyelvű kiadványt 1851-ben adtak ki először *La Buona Novella* címen. 1853-ban jelent meg a *L'Amico di casa*, amely egy népszerű illusztrált évkönyv volt, mely népszerűsége folytán 1942-ig folyamatosan megjelent. 1855-ben alapították meg Torre Pellicében a *Société des Traités religieux pour l'Italie*, amely vallásos könyvek, írások terjesztésével foglalkozott. 1858-ban külföldi adományoknak köszönhetően megalakult a *Claudiana* nyomda Torinóban. A kezdetektől 1900-ig közel nyolc és fél millió könyvet, prospektust, évkönyvet és közel hat millió újságot nyomtattak itt.

A valdensek bibliai alapokon nyugvó gondolkodása, keresztyén életvitele példaértékű volt évszázadokon át. „Aki nem káromkodik, aki nem esküdzik, nem bolond, aki nem házasságtörő, nem gyilkos, nem rabló, nem bosszúálló, azt valdensnek hívják.” – olvasható egy régi költeményben.¹⁷ Ragaszkodtak a Bibliában olvasott kijelentésekhez, és azon dolgoztak, hogy tiszta, egyszerű, Istennek tetsző életet éljenek. Elutasították a misét, a purgatórium (tisztítótűz) létezését, a Mária-kultuszt, a szentek kultuszát és azok segítségül hívását, mivel nincsenek bibliai alapjai. Az egyetemes papság elvét vallották, és az apostoli szegénységet hirdették. Az egyházi hierarchiát, a körmeneteket, a böjti napokat is elutasították. A valdens hitelvek szinte minden lényeges kérdésben szemben álltak a katolikus dogmákkal. Templomaik egyszerű kőházak voltak.

¹⁷ JAHIER, Davide (1927): *I valdesi italiani*. Torre Pellice, Società di Storia Valdese per le Famiglie delle Chiese Evangeliche. 3–4.

7. Összegzés

Kutatásaim alapján arra jutottam, hogy a valdensok életvitele azért volt egyedülálló, mert nem törődve a katolikus Itália elnyomásával, kitartottak és megőrizték hagyományaikat, a Bibliához való ragaszkodásukat. Az identitásuk megtartása mindenekfelett állt, ezt az öltözködésükkel is próbálták kifejezni.

A valdens identitás átadásának fő helyszíneit a család, az iskola és a gyülekezet jelentette. Ezek voltak azok a közegek, amelyek közvetítették szellemiségüket generációról generációra. A nevelésnek, az oktatásnak kiemelt szerepet tulajdonítottak már a kezdetektől. Az elemi oktatás, az olvasás adta meg számukra azt a lehetőséget, hogy bibliai szövegeket önállóan olvassanak, értelmezzenek.

A valdens völgyekben szoros kapcsolatban éltek közösségeik. Ezek a közösségek egymást támogatták, védelmezték és az egyedi életmódjuk megőrzésében összetartottak. Mivel üldözték őket, ezért valamilyen szinten elszigetelődtek, ami segített nekik megőrizni sajátos identitásukat is.

A közösségeikre jellemző volt, hogy a munkát, a feladatokat és az ezzel járó felelősséget megosztották egymás közt. Az egység és az együttműködés érzése így erősödhetett bennük. A közösségi élet alapvetően a vallási gyakorlatok körül forgott. A rendszeres összejövetelek, istentiszteletek és a közösségi imák mindennapi életük szerves részét képezték.

Felhasznált irodalom:

*** <https://www.chiesavaldese.org/aria cms.php?page=7> (utolsó megtekintés dátuma: 2024.01.11).

*** *L'Italia Evangelica*. V. évf. 1984/7. 212.

BEDOUELLE, Guy (1993): *La storia della chiesa*. Milano, Jaca Book.

BOGNÁRNÉ KOCSIS Judit (2020a): A valdens kutatások aspektusai, a valdens vallás jelképei, In: *Studia Wesprimiensia*. 21. I–II. 57–70.

(2020b): A valdens nők és a valdens család a középkorban, In: *Polymatheia: Művelődés és Neveléstörténeti Folyóirat*. 17. 1–2. 86–99.

(2021): *A valdensnek nyomában. A valdens érték közvetítés és nevelés a kezdetektől a 19. századig*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

- CSERBIK János – TONHAIZER Tibor (2008): *A Biblia évszázada. Szentírás-fordítások a reformáció korából*. Budapest. BIK Könyvkiadó.
- DI HELGA, Marsala: *Il Ministro Bray firma il primo protocollo dei Beni Culturali con le Chiese Valdesi. Cultura, storia, paesaggio: quando la conservazione passa anche per la tradizione religiosa*. <http://www.artribune.com/tribnews/2013/08/il-ministro-bray-firma-il-primo-protocollo-dei-beni-culturali-con-le-chiese-valdesi-cultura-storia-paesaggio-quando-la-conservazione-passa-anche-per-la-tradizione-religiosa-non-solo-quella-cattoli/attachment/paolo-paschetto-donne-al-tempio-olio-su-tela-1917-19-fondazione-centro-cultura-valdese/> (utolsó megtekintés dátuma: 2024.01.11).
- GRENDLER, Paul F. (1991): *La scuola nel Rinascimento italiano*. Roma – Bari, Laterza.
- HUGON, Augusto Armand (1980): *La donna nella storia valdese*. Torre Pellice, Società di Studi Valdesi.
- JAHIER, Davide (1927): *I valdesi italiani*. Torre Pellice, Società di Storia Valdese per le Famiglie delle Chiese Evangeliche.
- LENTOLO, SCIPIONE – GAY, TEOFILO (1906): *Historia delle grandi e crudeli persecuzioni fatte ai tempi nostri in Provenza, Calabria e Piemonte contro il popolo che chiamano valdese e delle gran cose operate dal Signore in loro aiuto e favore raccolta fedelmente da Scipione Lentolo, Napoletano in tempo ch'egli era ministro della Parola di Dio nelle valli d'Angrogna, Lucerna, Bobio e San Martino (in Piemonte) 1559–1566*. Copiata alla Biblioteca di Berna, ed edita da Teofilo Gay con Prefazione ed Appendice; Torre Pellice. 224–226.
- MANNUCCI, Andrea (1989): *Educazione e scuola protestante*. Firenze, Manzuoli.
- MAP, Walter (1923): *De Nugis Curialium*. London, Chatto & Windus.
- MIOLO, Gerolamo (1971): *Breve e vera degl'affari dei Valdesi delle Valli*. (Storici Valdesi 3.). Claudiana, Torino.